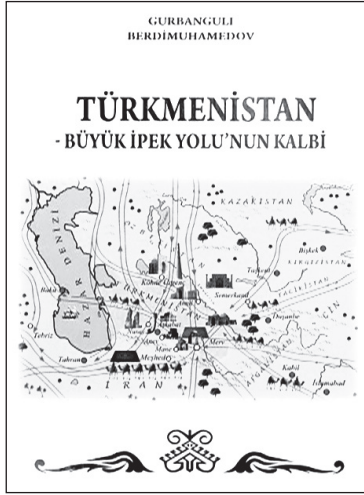

Gurbangulı, Berdimuhamedov (2018). Türkmenistan - Büyük İpek Yolu'nun Kalbi. Ankara: TÜRKSOY Yayınları.

Emrah YILMAZ*

Türkmenistan Devlet Başkanı Sayın Gurbangulı Berdimuhamedov'un direktifleriyle 2014 yılından beri ülkede her yıl, bir şiarın belirlenmesi ve tüm çalışmaların bu minval üzere yapılması geleneksel hâle geldi. Bu bağlamda 2014 yılı, doğumunun 290. yıldönümü olması hasebiyle “Mahtumkulu Firaki Yılı”; 2015 yılı “Türk Dünyası Kültür Başkenti Merv”; 2016 yılı “Mirasa Saygı Duyma ve Vatanı Geliştirme”; 2017 yılı “Kapalı Alan ve Savaş Sanatları V. Asya Oyunları” üst şiarlarıyla belirlenmiş ve devlet zirvesince ilan edilmişti. 2018 yılı ise; “Türk-

menistan, Büyük İpek Yolu'nun Kalbi” ülküsüyle duyuruldu ve aynı ismi taşıyan muhtevası zengin bir eserle abideleştirildi. Türk dünyasının kültür üssü olan TÜRKSOY, bütün bu çalışmaları ilgiyle takip ederek özellikle eserlerin yayımlanması konusunda aktif bir katılım sağladı.

Devlet Başkanı tarafından yazılan bu eserde, Türkmenistan'ın İpek Yolu kavşağındaki Merv, Köneürgenç, Nusay ve Sarahs gibi kültür merkezleri etraflıca anlatılmaktadır. Eser; “Ceyhun Kıyısı”, “Kadim Merv”, “Sarahs ile Anev Arası”, Nusay'dan Dehistan'a Kadar”, “Daşoğuz'un Kadim Toprağında” ve “Masallar Dünyası” olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Yılmaz, Emrah. (2018). “Gurbangulı, Berdimuhamedov (2018). Türkmenistan - Büyük İpek Yolu'nun Kalbi. Ankara: TÜRKSOY Yayınları”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 87: 235-238.

* Doktorant. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE.

emraylmz@gmail.com

Eserin *Ceyhun Kıyısı* adı verilen ilk bölümünde Çin'den başlayıp Avrupa içlerine kadar uzanan bir güzergâhta kervanların Buhara ve Amuderya üzerinden İpek Yolu kavşağındaki Amul şehrine vardıkları ve Amul'un 9. yüzyılda uluslar-arası ticaret merkezlerinden biri olduğu belirtilmektedir.

İkinci bölümde çeşitli ipek ürünleri ve zengin kütüphaneleriyle Türkmenistan'ın kültür beşiği ve Selçukluların başkenti olan kadim *Merv* şehriden bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde Selçuklular döneminde özellikle mimari alanında gelişmiş olan *Sarabs* şehri etraflıca anlatılmaktadır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde ise; "*Bin kapılı şehir*" olarak tarif edilen *Nusay* ve *Köneür-genç* şehirlerinin tarihî, kültürel maddî zenginlikleri dile getirilmiştir. Kitabın "Masallar Dünyası" adını taşıyan altıncı bölümünde İpek Yolu'nu kullanan kervanlar arasında anlatılmış masal, destan, hikâye, efsane, rivayet gibi sözlü edebiyat mahsüllerinden pek çok anlatıya yer verilmesi de kültürel belleğin taşınması açısından manidardır.

İpek Yolu; uluslararası ticaret yolu olmasının yanı sıra güzergâhında imar edilen taş köprüler, kervansaraylar, mescitler, kütüphaneler, hamamlar, pazar yerleri vasıtasıyla dünya kültürüne, tarihine ve özellikle de edebiyatına büyük katkı sağlamıştır. Çünkü bütün yol boyu söylenen sözler, uzak diyarlardaki yenilikler, ilginç hadiseler ve dost meclislerinde yapılan muhabbetler; destanlara, hikâyelere, türkülere ve edebiyata kaynak teşkil etmiş, ciddi bir veri madeni sunmuştur. Bu meyanda eserin son bölümünde yer alan *Çapık Molla*, *Azat Baht*, *Yüz Tilla* (altın) ve *Kervanbaşı* gibi anlatılar, zengin içeriğiyle İpek Yolu'nun tarihine ışık tutacak niteliktedir. Yine eserin son bölümünde anlatılan *Şahsenem-Garip Destanı*'ndan hareketle Türkiye'den de dolaylı olarak bahsedilmektedir. Çünkü destanın baş kahramanları olan Şahsenem ile Garip, anlatıcının üslubuyla söylersek "Diyarbakırlı" dir ve Şahsenem esasen Diyarbakır padişahı Şahabbas'ın kızıdır.

Eserin temel fikri; mevcut kültürel birikimi ortaya koymanın yanı sıra Türkmenistan'ın ipek yolu kavşağındaki *Farıztepe*, *Şehrislam* gibi maddi kültür varlıklarının arkeolojik belgeler ışığında okurlara hatırlatılması, Çin'den Avrupa'ya uzanan ulaşım hattında modern demir yolları ve kara yolları ile ülkenin yeniden aktif bir rol üstlenmesi gerektiğinin vurgulanmasıdır. Diğer bir ifadeyle bu çalışma; kervansaraylardan geriye kalan tarihî kalıntılar, ipek ürünleri, farklı medeniyetlere ait dinar ve sikkeler gibi arkeolojik unsurlar üzerinden Türkmenistan'ın zengin kültürel mirasa sahip olduğunu göstermek,

yeni dönemde yapılan büyük kalkınma hamleleriyle uluslararası arenadaki saygınlığını artırmak arzusuyla kaleme alınmıştır.

Malum olduğu üzere; İpek Yolu, Doğu ve Batı merkezli iki büyük medeniyetin iletişim kurmasında ve ilerlemesinde kilit bir rol oynamıştır. Kervan yollarından sadece ticarî eşyalar değil; aynı zamanda bilim, sanat ve kültürel zenginlikler de taşınmıştır. Dolayısıyla bu yolun ticarî kazanımları beraberinde kültürel anlaşmayı ve diplomasiyi de geliştirmiştir. Kuşkusuz Asya ile Avrupa arasındaki iktisadî ve diplomatik ilişkileri sağlamlaştıran bu ticaret ve kültür yolundan sadece krallar, tacirler ve kervanlar geçmemiş; bu tarihî yoldan İbni Sina, Hârezmî, Bîrûnî, Fârâbî gibi bilginler; Karacaoğlan, Mahtumkulu gibi şairler; Marko Polo, İbni Batuta, Uluğ Bey gibi seyyahlar da geçmiştir. Bu itibarla köklü bir geçmişe sahip Türk dünyası gibi eşsiz kültürün bir parçası olmak hakikaten onur vericidir.

Eserde dikkat çekilen husus; Doğu ve Batı medeniyeti arasındaki iktisadî, diplomatik, ilmî, kültürel ilişkilerin gelişmesinde ve modern dünyanın inşasında tarihî misyonu gereği Türkmenistan'a büyük bir sorumluluk düştüğü gerçeğinin hatırlanmasıdır. İnsanlık tarihine derin katkılar sunan bu yola İpek Yolu denilse de; ipeğin yanı sıra porselen, cam, kağıt, değerli taşlar, kumaş gibi ürünler de taşınmıştır. Ancak bu ürünlerin güvenli bir şekilde hedeflenen pazarlara ulaştırılması emniyet problemini ortaya çıkarmıştır. Başlangıçta dinlenmek ve emniyeti tesis üzere kurulan kervansaraylar, zamanla âdeta irfan ocaklarına dönüşmüş ve birer kültür taşıyıcı merkez işlevini üstlenmiştir. Tacirlerin daha çok Babil ve Bağdat gibi şehirlerde bulunması dolayısıyla, ticaret yolu Doğu medeniyetinde zamanla *ilmin* ve *inancın* merkezi hâline gelmiştir. Bu bağlamda Doğu'nun Batı'yı aydınlattığı ilim merkezlerinden biri de temelleri 9. yüzyılda Merv şehrinde atılan ve akabinde Bağdat'a taşınan "hikmetler evi" anlamına gelen ***Beytü'l Hikme***'dir. Bu merkez başlangıçta kütüphane olarak kurulmuş olsa da zamanla dönemin büyük âlimlerini bir araya getiren bir üniversite misyonu kazanmıştır. Nitekim *Ahmet es-Sarabsî*, *Ahmet el-Mervezî* gibi Türkmen bilginleri de bu merkezde yetişmiştir.

TÜRKSOY tarafından 2015 yılında Türk Dünyası kültür başkenti seçilen Merv (şimdiki adı Marı), kadim tarihten beri çeşitli isimlerle günümüze ulaşan sayılı şehirlerden biridir. Selçukluların en gelişmiş şehri olarak bilinmektedir. Marguş medeniyetinden kalan arkeolojik buluntulardan anlaşıldığına göre M.Ö. 2000 yıllarına kadar uzanan Merv şehrine, bilim merkezi olarak

görüldüğü için *Horasan'ın Kabesi*, *Maru Şabu Cihan* gibi isimler verilmiş, siyasî ve iktisadî statüsüyle de tarihin sayfalarına işlenmiştir.

Sayın Devlet Başkanı'nın da eserde belirttiği üzere; Merv'de bakır ve demir işlemeciliği, marangozculuk ve kuyumculuk bir hayli ilerlediğinden buraya yerli ve yabancı tacirler akın etmiş ve büyük pazarlar kurulmuştur. Günlük hayatta kullanılan çanak çömlekler, süs eşyaları, aş kazanları ve dokuma ürünleri pazarlarda en çok rağbet gören ürünler olmuştur.

Türkmenistan ticaret yollarının kavşağında olduğu için çeşitli inançların yayılmasına da zemin hazırlamıştır. Budizm, Hinduizm, Hristiyanlık, Maniheizm, Zerdüştlük gibi dinlerin dünyaya yayılmasında İpek Yolu'nun ciddi tesiri olmuştur. Merv şehri ise İslamiyet'in filizlenip geliştiği büyük bir merkez statüsü kazanmıştır. Bu itibarla "*İslam'ın kubbesi*", "*dünyanın direği*" gibi sıfatlarla anılır olmuştur. Kısacası binlerce yıllık tarihi geçmiş ve arkeolojik kalıntıları ile Merv; araştırmacıların ve seyyahların hep ilgi odağında olmuştur.

Bu kitapta sunulan bilgilerden hareketle İpek Yolu'nun Türkmenistan'dan geçen güzergâhları dikkate alındığında; hemen bütün şehirlerin mimaride, dokumacılıkta ve çömlekçilik alanında gelişmiş olduğu söylenebilir. Yapılış tarihi itibarıyla sadece Sultan Sancar Türbesi dahi nazara alındığında, Doğu'daki mimarinin ulaştığı eşsiz seviyeyi görmek mümkündür. Eserden, güzergâh üzerindeki *Köneürgenç*, *Merv*, *Dehistan*, *Sarahas*, *Göktepe*, *Zem*, *Abivert*, *Amul* gibi kültür merkezlerinin aynı zamanda bölgenin ilk yerleşim yerleri olduğu bilgisine de ulaşılır ve buğdayın ilk numunelerine rastlanan *Anev*, *Ceytun*, *Nusay* medeniyetlerinden sıkça bahsedilir.

Muhteva itibarıyla dopdolu olan bu çalışmayı Türk dünyasına kazandırdıkları için başta Türkmenistan Devlet Başkanı Sayın Gurbangulı Berdimuhamedov'a, eseri Türkiye Türkçesine aktaran bilim insanlarına ve yayımlanması hususunda desteğini esirgemeyen TÜRKSOY'a teşekkür ederiz.